

Cymdeithas Ddirwestol Pentyrch

(SEFYDLWYD MEHEFIN 1838)

gan Don Llewellyn

Nid yw pob eitem ym meddiant hanesydd lleol yn dangos ei werth ar yr olwg gyntaf. Yn aml, dim ond ar ôl archwiliad mwy manwl mae'r cynnwys yn tanio'r dychymyg. Dyna oedd fy mhrofiad i yn achos llyfryn bach a ddaeth i'm meddiant yn ddiweddar. Record mewn llawysgrif ydyw o gymdeithas ddirwestol a ffurfiwyd yn y flwyddyn 1838 ym Mhentyrch ar gyrion tref Caerdydd. Er bod y cloriau'n ddigon bregus a di-sylw, mae yna drysor o wybodaeth rhyngddynt. Dysgw am y math o bobl leol a oedd yn barod i gymryd y llw ddirwestol: enw pob un, ei oedran, ei aneddle, ei alwad, a dyddiad ei ardstiad. Ym mhlith y dirwestwyr, mae amaethwyr, tyddynwyr, melinwyr, gweision, ysgrifenyddion, seiri, cryddion, mwynwyr a glowyr. Mae cynifer o fenywod ar y rhestr, ond yn fwy anesboniadwy, ceir babanod ym mreichiau eu mamau, hefyd.

Merched, hefyd, yn cymryd y llw ddirwestol

Diddorol yw sylwi bod o leiaf un menyf, Mary Jenkins, yn gweithio fel crydd yn y pentref, a bod ambell i blentyn yn y cyfnod hwnnw yn gwneud gwaith oedolyn, megis John William o'r Forlan (11 oed) yn cael ei restru fel amaethwr, a William Joseph (12 oed) o Felin Pencoed fel cludwr. Ymhlith yr wyth unigolyn a breswyliai ym Melin Pencoed, roedd Thomas Evan (9 oed) yn cael ei restru fel gwas.

Yr oedd geiriau'r ardystiad yn blwmp ac yn blaen:

Yr wyf yn ymrwymo yn wirfoddol i lwyf ymwrthod â phob diodydd meddwawl, a pheidio eu rhoddi na'u cynnig i eraill, ddieithr dan gyfarwyddyd meddyg, neu mewn ordinhad grefyddol.

Fod i bob un a ewyllisio fod yn aelod o'r Gymdeithas, bresenoli ei hun yn y Gymdeithas fel y derbynio hysbysiad o'r reolau.

Fod i bob un dderbyn cerdyn neu arwydd yr aelodaeth am daliad o un geiniog.

Nof	Enw	Oed	Aneddle	Galwad	Amsar ardstiad
12	Edwin Williams	32	Dygebach Pentyrch	Amaethwr Ffwr	Mehefin 25 1838
16	John Thomas	16	Inden Cefel Standyn	Allo	Mehefin 21 1838
16	John James	54	Allo	Relieving Officer	Agos 14 1840
16	Morgan Evan	16	Tynnygarwam Pentyrch	Glowr	Mehefin 25 1838
17	Wm Evan	44	Allo	Allo	Chwefror 19 1838
18	John Jenkins	33	Isan Pentyrch	Crydd	14 Agos 1840
19	Wm Llewellyn	52	Pentyrch	Allo	Mehefin 25 1838
20	John Thomas	45	Allo	Tyddynwyr	Mehefin 25 1838
21	Thomas Thomas	26	Pentyrch	Amaethwr	Chwefror 14 1840
22	John Jones	29	Casblyc Ammrah	Tyddynwyr	Agos 6 1838
23	Edmund Thomas	12	Cath. y Castell	Allo	Mehefin 19 1838
24	Edmund Thomas	52	Dygebach Pentyrch	Allo	Mehefin 25 1838
25	John Jones	63	Criat y Cwasa	Amaethwr	Mehefin 25 1838
26	John Thomas	15	Penod Mill	Allo	Mehefin 25 1838
27	Wm Thomas	12	Allo	Carwan	Ion 4 1841
28	John Thomas	20	Pentyrch	Allo	Allo
29	Mary Evans	13	Cardydd	Allo	Allo
30	Mary Thomas	15	Pentyrch	Allo	Allo
31	Thomas Thomas	19	Craig Gwiliam	Allo	Allo
32	John Thomas	15	Goltra Rhydd	Allo	Allo
33	John Thomas	17	Allo	Allo	Allo

Rhestr o aelodaeth Cymdeithas Ddirwest Pentyrch

Fod i bob un dalu ceiniog yn y mis at draul y Gymdeithas.

Fod i bob un ymweld a'r Gymdeithas o leiaf bob chwech wythnos, ddieithr fod amgylchiadau yn rhwystr.

Nid oes i un aelod i ddwyn unrhyw draul ar y Gymdeithas heb gydseniad yr rhan amlaf o'r aelodau.

Er nad yw'r enwau yn nhrefn yr wyddor na threfn gronolegol, ychwaith, mae sawl eitem ddiddorol yn codi o'r rhestrau. Gwelwn fod cyfenwau trigolion y plwyf hyd 1838 heb gynnwys yr 's' terfynol - yr hyn a fyddai'n ofodol yn ddiweddarach. Felly, mae cyfenwau Evan, Richard, David, Watkyn, William a Griffith yn gyffredin iawn.

Yr hyn sy'n syndod yw mai prin iawn yw'r dystiolaeth fod y glowyr lleol yn cefnogi'r achos. Efallai fod hyn yn awgrymu bod mwynwyr haearn yn fwy cymhedrol na chloddwyr glo! Hefyd, er bod Gwaith Haearn Pentyrch, yn y cyfnod hwnnw, yn brysur iawn, dim ond Charles Prichard, y cleric ifanc, a chroten, Jane Morgan (12 oed), sydd yn gysylltiedig â'r sefydliad hwnnw.

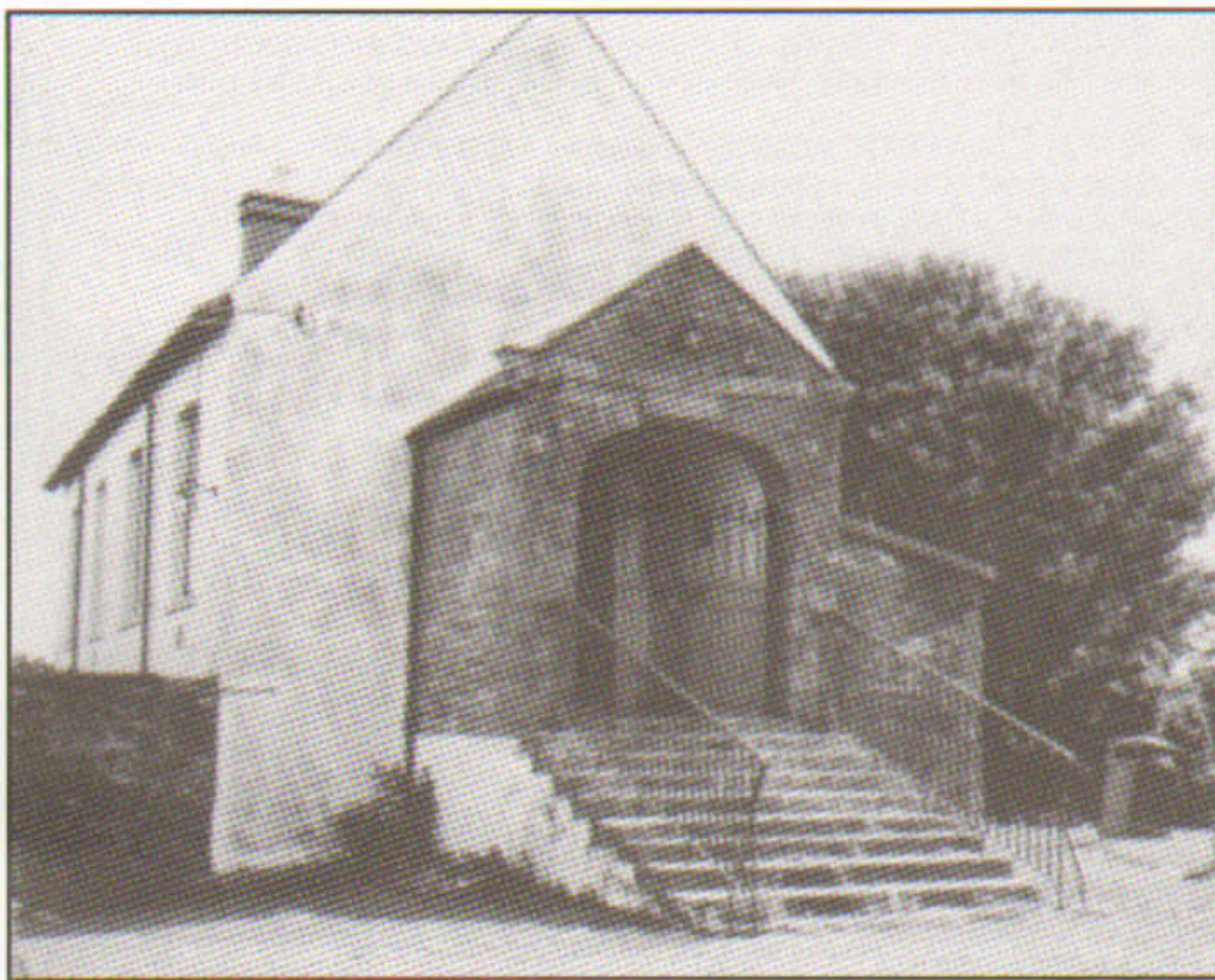
Dirwestwr yn troi yn dafarnwr

Mae dirwest wedi bod yn bwnc dadleuol iawn o oes i oes yn ardal Pentyrch. Dywedodd un o gewri'r mudiad dirwestol yng Nghaerdydd yn oes Fictoria: "Mi ddylai 'John Barleycorn' (Sion Heidden) gael ei gladdu yn ddwfn ym mynydd y Garth ger Pentyrch. Hefyd, dylai fod yn gorwedd ar ei wyneb rhag atgyfodi ac yn ceisio crafu ei ffordd allan. Pe bai hynny yn digwydd, fe fyddai ei ymdrechion yn mynd ag ef yn ddyfnach byth i mewn i grombilau'r mynydd". Yn anffodus (yn ôl traddodiad llafar hanesion lleol), fe ildiodd awdur y cyngor hwn i brofedigaeth a threuliodd ei ddyddiau olaf fel tafarnwr rhywle yn y cymoedd. Fel hyn mae anwadalwch bywyd!

Heb ddim amheuaeth, yr oedd ymgais y mudiad dirwestol i gael gwared â chamdefnydd alcohol o'r gymdeithas yn fwrriad gwirioneddol ganmoladwy - ond tasg anodd iawn yw mesur llwyddiant yr ymgyrch. Ym 1838 yr oedd ffynnyddion yn amlwg yn rhai adrannau o'r gymuned, ond bu tlodi yn gyffredin iawn hefyd. Yn eironig, roedd cyfoeth a thlodi, ill dau, yn arwain at orfed. Canlyniad hyn oedd difyrrwch i'r naill ddsbarth - ond anobaith i'r llall.

Er bod y testun yma yn drist, am ryw reswm neu'i gilydd, mae trigolion Pentyrch, dros y canrifoedd, wedi mynnu gweld ochr ddoniol iddo, a bu ambell i chwethiniad wrth i hanesion ynglŷn ag anturiaethau William Morgan (Ficar Plwyf Pentyrch ym 1747) gael eu hadrodd. Arestwyd yr offeiriad truenus hwnnw sawl gwaith am fod yn feddw tra yng ngofal ceffyl.

(Parhâd ar dudalen 9)

Y Guild Hall, Llantrisant lle y cynhelid y cyfarfodydd Dirwestol.